

מחשבת ישראל/ חינוך ממלכתי דתי

הזהו אדם?

שם היצירה: ציור של מטע שקדיות.

חומרים: כרזה דיגיטלית.

תיאור התוצר: ציור של מטע שקדיות

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

במסגרת הלימוד על טבע האדם ומידותיו למדנו את המקורות של אהרון קציר, בכור המהפכה המדעית, ושל הרמב"ם, בשמונה פרקים. השאלה המרכזית היא: מה מבדיל את האדם מבעלי החיים? האם הוא רק יונק מפותח יותר מבחינה שכלית וחברתית, כלומר שונה באופן כמותי בלבד מבעלי החיים, או שיש כאן הבדל מהותי שמעיד על אופי שונה לחלוטין? הנושא הזה עולה, למעשה, בסיפור בריאת האדם בספר בראשית, והוא קשור בשאלה "מהו צלם אלוקים". לפי התורה, הבריאה של האדם שונה מזו של הבהמה בכך שה' בראו בצלמו. אך מהי הכוונה בצלם אלוקים? במה דומה האדם לאלוקים ושונה מבעלי החיים האחרים?

האם הכוונה היא לשכל מפותח כמו שהרמב"ם כותב במורה נבוכים?

"וכיון שהאדם נתייחד בעניין מופלא מאוד שבו, אשר איננו באף אחד מן הנמצאים שמתחת לגלגל הירח, והוא ההשגה השכלית, ששום חוש, איבר או צלע אינם מפעילים אותה, דימה אותה להשגת האל אשר איננה נזקקת לכלי, אף כי לא דמיון אמיתי, אלא לכאורה. בגלל העניין הזה, דהיינו, בגלל השכל האלוהי הדבק בו, נאמר על האדם שהוא בצלם אלוהים ובדמותו" (מורה נבוכים ח"א פ"א, מהד' שוורץ)

יש דעות אחרות, למשל, שצלם אלוקים שבאדם הוא הבחירה החופשית שלו. כך אומר ר' שמחה מדווינסקי בפירושו "משך חכמה" על ספר בראשית:

הצלם האלוהי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח, רק מרצון ושכל חפשי, והנה ידיעתו יתברך אינה מכרעת הבחירה, כי אין ידיעתו באה נוספת כידיעה של בשר ודם הבאה מהחושים, רק היא עצמותו יתברך, וכמו שכתב הרמב"ם, ואם כי אין ביכולת בנו להבין איך היה – כי אילו ידעתיו הייתי – רק זאת אני יודעים שהבחירה החפשית היא מצמצום האלוקות, שה' יתברך מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו ושלל ממפעליהם הגזרה וההחלטה בפרטיות ולכן אמר אל לבו: "נעשה אדם בצלמנו" פירוש, שהתורה מדברת בלשון בני אדם שאמר: נניח מקום לבחירת האדם, שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו ויהיה בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו ויוכל לעשות דברים נגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ה'...

והרב סולוביצ'יק טוען שצלם אלוקים בא לידי ביטוי ביכולת היצירתית של האדם שדומה לזו של ה' (איש האמונה הבודד עמ' 14),

השאלה היא, בעצם, מה הדבר החשוב ביותר שמגדיר את עצמם? כולם מסכימים שיש דברים ייחודיים לאדם, אך מהו הדבר המרכזי שבלעדיו אדם אינו אדם?

העמדה/ הפרשנות האישית שלי

הנושא הזה מעסיק אותי בעיקר אחרי אירועי 7 באוקטובר. הטבח שביצעו המחבלים מעורר שאלות קשות על אופיו של האדם. אנשים רבים אמרו שמדובר בחיות, ומצד שני היו כאלו שאמרו שלומר שהאנשים האלו הם חיות זה עלבון לחיות, ושנאנחנו עושים להם הנחה גדולה כי כאילו פוטרם אותם מאחריות לפשעים הנוראים שביצעו. אני חושבת שמעבר לכך שמה שמאפיין אדם לעומת חיה זה המוסר שלו, גם לבחירה החופשית שמאפיינת את האדם יש

משקל גבוה. הבחירה הזו אומרת שעליו מוטלת האחריות לאיך חייו ייראו, ואם הוא יתרומם למעלה או ירד למטה ויהיה גרוע מחיות. אני מזדהה עם הדברים של הרב אליעזר ברקוביץ על השואה, שהקב"ה נתן לנו בחירה והאדם צריך לתת דין וחשבון על המעשים שלו. לכן אני חושבת שהאירועים שקשה להעלות על הדעת שביצעו המחבלים האלו, אינם אומרים שטבעו של האדם רע, אלא שיש לו בחירה ללכת אחרי הצד האלוקי שבנו, אחרי הנשמה, או ללכת אחרי התאוות והגוף שלו בלי ביקורת כמו שאומר המהר"ל. המושג של בחירה חופשית הוא מאוד ייחודי לאדם ומאפיין אותו, לעומת בעלי החיים האחרים ולעומת המלאכים, ולכן אני חושבת שחשוב לחנך לבחירה נכונה. להדגיש שלאדם יש אחריות מאוד כבדה כי יש לו אפשרות להגיע למדרגות הכי גבוהות או הכי נמוכות בשפל המדרגה. האמת היא שאני מתלבטת כמה בחירה חופשית יש לאנשים בעזה שמחונכים לשנוא יהודים בתוך מערכות החינוך מגיל קטן מאוד. אני חושבת שעדיין מוטלת אחריות על האדם לבחור נכון גם אם החינוך שלו לקוי. יש מוסר טבעי, ויש דברים שכל בר דעת מבין שהם לא מוסריים גם אם חינוכו אותו לזה. כלומר, אני מאמינה שצלם אלוקים שיש לכל אדם מפריד בינו לבין בעלי החיים. בין שהצלם הזה הוא יכולת הבחירה, או היצירה, או החכמה, העיקר הוא שיש לאדם מאפיין ייחודי שדורש ממנו רמה מוסרית אחרת. וצלם אלוקים אמור להדריך אותו לא לבצע פשעים באכזריות כזו, ואם הוא עשה זאת, הוא צריך לשלם את המחיר.

דו-שיח (דיאלוג) בין הפרשנות/העמדה שלי לתוצר היצירתי

התוצר החזותי שלי הוא תמונה של מטע שקדיות. הציור הוא תמונת טבע שיצרתי מנקודת מבט מסוימת. השתמשתי בצבעי אקריליק ובחרתי בצבעים המשקפים את הניגודיות הקיימת בטבע: אור וצל, צבעים חמים וקרים, גוונים שונים מכל צבע. נקודת המבט של הציור מאפשרת התבוננות בקרוב וברחוק. תנועות המכחול משתנות: חלקן חדות ומדויקות וחלקן רכות ועמומות. הניגודיות הקיימת בטבע משקפת את הניגודיות בטבע האדם והכוחות השונים הפועלים עליו. האפשרות לבחירה ברע רמוזה, והעיקר שבא לידי ביטוי בתמונה הוא הבחירה בצד האופטימי, היפה והמוסרי.

הכותרת שנתתי היא "הזהו אדם?". הכותרת הזו לקוחה מהספר של פרימו לוי, ניצול השואה שחיבר ספר על מוראות השואה. מתוך השיר שבפתיחה של הספר שלו, אני מבינה שהשאלה שלו מתייחסת ליהודים שהנאצים מחקו לכאורה את צלם האדם שבהם. אך מובן שהשאלה הזו מופנית גם לנאצים עצמם. גם אני רוצה לשאול את השאלה הזו על טרוריסטים בכלל ועל מחבלי הנוח'בה. האם יש להם צלם אלוקים? האם הם מין אחר של יצורים שאינם בני אדם?

אך אני בחרתי להציג את השאלה "הזהו אדם?" על רקע של מטע שקדיות מרהיב שהאדם יצר כשותף עם אלוקים בקידום העולם, כדי להראות שהשאלה צריכה להיות מופנית לאדם. יש לו שתי אפשרויות: 1. להיות שותף בנטיעה ביצירה, בבנייה, בנתינה לזולת ובהקמת חברה צודקת ושוויונית. 2. לשרוף, לרצוח, להרוס ולהגדיר את עצמו דרך פעולות שליליות של חורבן. בחרתי בתמונה שמבטאת את הדרך החיובית הראשונה, אך יש בה שני שבילים שאיננו רואים היכן מסתיימים והם רומזים לדרך הפתוחה ביד האדם לבחור בטוב או ברע. שתי האפשרויות הן פרי

הבחירה של האדם. אנחנו רוצים להיות בצד שרוצה לממש את צלם אלוקים שבנו, והטרוריסטים הם בני אדם שבחרו להשחית את צלם האלוקים שבהם. כפי שהמהר"ל אומר, בני האדם הם המין היחיד שיש לו בחירה חופשית. יש להם כוחות גדולים שנמצאים ב"כוח", בפוטנציאל, והם יבחרו אם לממש אותם ולהוציא אותם לפועל או שלא לממשם. אירועי שמחת תורה אינם אסון טבע, אלא מפגש בין בחירה של אנשים המעוניינים לתקן את העולם וליצור חיים של יצירה, תרבות ונתינה מול אנשים שבאים להשמיד להרוג ולאבד. בתוצר רציתי לומר שאין כאן "תת אנשים" או "מפלצות". הבחירה היא אחד המאפיינים של בני האדם. יש כאן בני אדם שבאופן מודע ובאחריות מלאה בוחרים ברע אף על פי שהטוב שרואים בתמונה הוא בהישג יד.

מקורות/טקסטים

המהר"ל, תפארת ישראל פרק ג.

הרב מ' ש' מדווינסק, משך חכמה על ספר בראשית.

הרב י' ד' הלוי סולוביצ'יק, איש האמונה הבודד, עמ' 14.

רמב"ם, מורה נבוכים ח"א פ"א (מהד' שוורץ).